

Данијела Н. Василијевић¹,
Марина Ж. Семиз, Жана П. Бојовић

Универзитет у Крагујевцу, Педагошки факултет у Ужицу,
Ужице, Србија

Оригинални
научни рад

Национални идентитети у уџбеницима о природи и друштву

Резиме: У раду су представљени резултати истраживања сprovedене ради утврђивања доприноса уџбеника о природи и друштву у формирању и снажењу националног идентитета ученика млађих разреда основне школе. У теоријском делу рада даје се преглед различитих концептуализација појма национални идентитет, као и преглед истраживања о улози програмских оквира и образовних садржаја у развоју националног идентитета деце и младих. У складу са различитим концептуализацијама, национални идентитет је операционализован у једнаест категорија: религија, обичаји и традиција, национална осећања, језик, симболи и обележја, солидарност и заједништво, културна баштина, важне личности, географски појмови, породица и остале информације. У истраживању су примењене метода теоријске анализе и метода анализе садржаја. Јединице анализе су реченице основног текста уџбеника. Истраживањем су обухваћени уџбеници о природи и друштву у млађим разредима основне школе (N=12). Резултати истраживања су указали да уџбеници у недовољној мери доприносе формирању и снажењу националног идентитета ученика млађе школске узрасне, у погледу свих разматраних категорија националног идентитета. Sprovedена анализа имплицира да је могуће и пожељно садржаје националног значаја оснажити и у већој или мањој мери инкорпорирати у све тематске целине, чиме би се и значајно повећао укупни удео садржаја о националном идентитету.

Кључне речи: национални идентитет, уџбеници, уџбеници о природи и друштву, глобализација, ученици млађе школске узрасне

1 vasilijevic@pfu.kg.ac.rs

Copyright © 2021 by the authors, licensee Teacher Education Faculty University of Belgrade, SERBIA.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original paper is accurately cited.

Увод

Идеја о нацији и најупечатљивији национални наративи у Европи, посебно централној Европи, створени су у 19. веку са идејом да државне школе преносе националне наративе читавој заједници, неретко, на начин да занемарују искуства етничких и социјалних мањина (Smit, 1991). У контексту глобализације и стварања глобалне културе, „национални идентитет остаје кључна егзистенцијална и политичка одредница за разумевање савременог света и међусобног односа појединаца и друштвених група у њему“ (Cvetković, 2002: 55). С формирањем Европске уније и стварањем ентитета без политичких, економских, културних или националних граница, у први план актуализују се питања националних осећаја, односа националног и европског идентитета (Kamenov, Jelić, Huić, Frančesko i Mihić, 2006; Mihić, 2009; Vasiljević, 2015; Čičak, Žuškić, 2013), а посебно преиспитивање начина на који се конструишу национални идентитети посредством образовања у глобализованом друштву (Tormey, 2006; Vasiljević, 2015).

Ефекти глобализације на национални идентитет су неконзистентни и спорни, како на нивоу теоријских расправа, тако и на нивоу истраживања. Поједини аутори сматрају да глобализација подрива национални идентитет и доприноси развоју космополитизма (Vasiljević, 2015), други да глобализација појачава национална осећања (Sakač, Štrangarić i Marković, 2017), или да истовремено постоје вишеструки идентитети, а одређени контекст и околности диктирају који идентитет постаје важнији у одређеном тренутку (Stoica, 2016; Čičak, Žuškić, 2013). Спроведена истраживања указују и на неконзистентне ефекте глобализације на формирање националног идентитета: почев од сазнања да је национални идентитет мање истакнут у глобализованијим друштвима и државама, преко резултата који сугеришу супротно ефекте глобализације (Ariely, 2019), до сазнања да су

у Европи и даље примарни национални идентитети, али све већи број људи поред националног идентитета има и европски идентитет (Kamenov i dr., 2006; Stoica, 2016; Čičak, Žuškić, 2013).

Да би васпитање било у функцији неговања и одбране националног идентитета, оно се мора конципирати на објективном проучавању процеса и ефеката глобализације, а на научно заснованој образовној политици, која ће критички разматрати однос глобалног и националног, односно изазове и могућности заштите националног и културног идентитета (Cvetković, 2002; Dimitrijević, 2013; Köroğlu & Elban, 2020).

Истраживање националног идентитета у уџбеницима о природи и друштву важно је из теоријских и практичних разлога. У првом циклусу основног образовања, поред наставе српског језика и књижевности, музичке културе и ликовне културе, и настава природе и друштва је препозната као основа изградње и очувања националног идентитета. Сагласно томе, избор, начин презентовања и димензионарања садржаја наставних предмета Свет око нас и Природе и друштва треба да буду у функцији развоја и снажења националног идентитета ученика. Један од важних захтева који треба да испуни квалитетан уџбеник о природи и друштву као важан васпитни, социјални и културни медиј у преношењу друштвених и државних вредности, а у складу са природом садржаја и законском регулативом, јесте да поступно и систематично доприноси развоју националног идентитета ученика, односно развоју здраве националне идентификације ученика.

Теоријски значај бављења овом проблематиком произилази из чињенице да се многи релевантни аспекти у вези са формирањем, неговањем и очувањем националног идентитета посредством васпитања и образовања не могу једнозначно интерпретирати постојећим тео-

ријским претпоставкама² које су уобичајено заступљене у оквирима социологије, психологије и антропологије.

Стварање наднационалних унија, попут Европске уније, као и започети процеси придруживања ЕУ представљају нови и недовољно истражен социокултурни контекст за проучавање националног идентитета ученика и улоге уџбеника у том процесу. Доминантне интересне групе у образовним институцијама одређују које се историјске информације морају научити и, обрнуто, оне које не треба поучавати и промовишу само одређене историјске догађаје и историјске личности (Joebagio, Djono & Sriyanto, 2019). Осим наведеног, непотпуни садржаји школских уџбеника доприносе слабљењу српског националног идентитета, те је све оправданија теза о потреби за чувањем аутентичних дела и доприноса националних стваралаца посредством образовних садржаја (Vasiljević, 2015), јер ученици основних и средњих школа властиту државу и нацију више упознају кроз идеолошку матрицу о „српском хегемонизму“ и „великосрпским тежњама“ него преко светлих примера традиције историје свога народа (Subotić, 2011: 25). Развој здравих националних идентификација код ученика има важне практичне импликације на изградњу демократских вредности и одговорног односа према себи и другима у мултикултурним и мултијезичким друштвима (Solano-Campos, 2015). Креирање образовне политике, развој уџбеника за природу и друштво, као и непосредну реализацију наставе о природи и друштву треба конципирати и, између осталог, на резултатима истраживања о доприносу актуелних уџбеника о природи и друштву формирању и снажењу националног идентитета ученика. Резултати таквих и сродних истраживања и анализа могу пружити значајна сазнања и увид у то како је приклад-

но димензионирати националне садржаје да би ученици млађег школског узраста критички размишљали о питањима националности у мултикултурним окружењима и адекватно изграђивали властити национални идентитет.

Концепт националног идентитета

Национални идентитет је вишедимензионалан конструкт и, самим тим, подложен је различитим теоријским интерпретацијама и операционализацијама. Као један од најважнијих облика групног идентитета, национални идентитет означава субјективни осећај припадности одређеној националној групи, који је праћен сложеним склопом спознаја и емоција које изражавају нечије ставове према својој групи и другим националним групама (Barrett & Davis, 2008). Вишедимензионалност укључује когнитивне и афективне компоненте: категоризацију сопства као члана националне групе, приписивање важности националном идентитету, осећај припадности националној групи, познавање националних симбола, историје, вођа и обичаја, национална осећања (попут националног поноса) и осећања према својој националној групи и другим националним групама (Barrett, 2005). Смит (Smit, 1991; 1998) вишедимензионалност овог појма објашњава посредством: територијалне, етничке, културне, економске и правно-политичке компоненте. Основни елементи националног идентитета састоје се у: а) постојању заједничке земље или државе; б) заједничким митовима и историјском памћењу; в) заједничкој масовној јавној култури; г) заједничким правима и дужностима чланова друштва; и д) заједничкој економији. Суботић (Subotić, 2011) српски национални идентитет описује преко следећих елемената: српски језик, српско писмо, историјско искуство, затим улога православља и Српске православне цркве, као и питање националне државе, као фактора националног идентитета.

2 Постојеће теорије којима се третира проблематика националног идентитета нису развијене имајући на уму развој националног идентитета у дечјем и школском узрасту (Barrett & Oppenheimer, 2011).

За потпуније разумевање националног идентитета потребно је назначити концептуалне разлике између овог појма и термина: националност, патриотизам и национализам. Термин националност користи се да означи објективни маркер припадности одређеној националној групи (Barrett, 2005). „Патриотизам је љубав према својој земљи или посвећеност истој, док је национализам снажна национална оданост која сопствену државу ставља изнад свих осталих“ (Smith & Kim, 2006: 127). Патриотизам подразумева приоритет државних и јавних интереса изнад личних интереса и одређени јавни израз, док национални идентитет означава приватнији осећај (Smith & Kim, 2006). За разлику од националног идентитета, национализам претпоставља идеализацију нечије нације, односно веровање у њену супериорност над другим нацијама.

У одређењу националног идентитета аутори полазе од различитих приступа: примордијалистичког, инструменталистичког, конструктивистичког, ситуационистичког и функционалистичког (Milošević-Đorđević, 2005; 2007). Досадашња теоријска и емпиријска сазнања, претежно, разоткривају два супротстављена значења националног идентитета: а) *примордијалистичко схваћање* – национални идентитет је трајна, основна и базична људска категорија, коју човек добија рођењем и која је обојена ирационалним осећањима; б) *инструменталистичко схваћање* – национални идентитет је променљива и флуидна категорија, која члановима националне групе доноси корист (Joebagio et al., 2019; Milošević-Đorđević, 2007).

Осим вишедимензионалности, значајна одредница овог концепта је и динамичност (Barrett, 2005; Smit, 1998). Национални идентитет одражава променљиве услове у земљи и ефекте различитих, неретко, контрадикторних социјалних фактора. Типолошки посматрано, може се говорити о традиционалном и модерном идентитету (Mitrović, 2002). „Традиционал-

ни идентитет налаже да се што више и што дуже ’остане онаквим каквим смо одувек били’. Модерни идентитет налаже рационално ’очување себе’, али уз активно прилагођавање новонасталим околностима и стално мењање властитих својстава – осавремењавање на себи својствен начин“ (Mitrović, 2002: 41). Динамичност националног идентитета произлази из сталне потребе и настојања да се сачувају добар и пожељан континуитет и правовремено схваћени национални интереси и превазиђу дисконтинуитети у друштвеним процесима и односима.

Истраживања о националном идентитету деце и младих

Досадашња истраживања која национални идентитет доводе у везу са образовањем и васпитањем, посебно у дечјем и школском узрасту, веома су разноврсна по тематици, а начини на који се они проучавају врло су широки.

Како би размотрили однос глобалних и националних историјских догађаја у настави природе и друштва, аутори Банђур и Благданић (Bandur, Blagdanić, 2014) спровели су анализу садржаја уџбеника за природу и друштво (основни текст и сликовни елементи), са посебним фокусом на три национална историјска догађаја Србије (Косовска битка, Први и Други светски рат), који представљају одраз глобалних промена. Спроведена анализа показала је да основни текст и сликовни елементи у анализираним уџбеницима за природу и друштво нису довољно у функцији разумевања односа глобалних и националних историјских догађаја. Утврђено је да се систем историјских појмова доминантно гради путем следа историјских догађаја, што може довести до тога да ученици схвате разлоге историјских промена искључиво као функцију протока времена. У тумачењу добијених резултата аутори истичу да „концепција историјских садржаја у наставном програму за природу и друштво вероват-

но је у великој мери утицала на описана решења аутора уџбеника“ (Bandur, Blagdanić, 2014: 818).

Када се разматра утицај васпитања на изградњу националног идентитета деце и ученика, истраживачи праве разлику између образовних садржаја и наставних програма који су усмерени ка патриотском васпитању и оних који су усмерени ка критичком васпитању (Raport, 2009; Tartakovsky, 2011). Циљ патриотског васпитања је развијање осећаја поноса и поштовања према својој држави, државним институцијама и националним симболима, где су државни интереси и циљеви изнад циљева појединаца (Raport, 2009; Tartakovsky, 2011). Критичко васпитање приоритетно развија критички став према националној историји и садашњости, постављајући вредности демократије и цивилног друштва изнад државних и личних вредности (Raport, 2009). Резултати досадашњих истраживања (Barrett & Davis, 2008; Pöllmann, 2008; Raport, 2009) сугеришу на закључак да патриотско васпитање јача национални идентитет ученика, док критичко васпитање слаби национални идентитет ученика. Компаративне студије о националном идентитету адолесцената у различитим земљама откриле су да немачки адолесценти имају критичнији и негативнији став према својој земљи и да показују слабију идентификацију са нацијом, што се најчешће доводи у везу са школским програмима који су допринели развоју критичког приступа према немачкој историји (Barrett & Davis, 2008; Pöllmann, 2008). Упоредним истраживањем спроведеним у Русији и Украјини утврђено је да увођење наставног плана и програма усмереног ка патриотском васпитању унапређује ставове и однос средњошколаца према властитој држави (Raport, 2009).

Значајан део студија био је усмерен ка анализи наставног програма као механизма и ресурса у обликовању, конструкцији и артикулацији националног идентитета ученика, посебно наставног програма историје (Ahonen, 2001; Joebasio

et al., 2019; Kello, 2016; Low-Beer, 2003; Syed, 2013; Tormey, 2006; Qazi & Shah, 2019) и енглеског као страног језика (Köroğlu & Elban, 2020). Међутим, анализирани наставни програми нису пружали тумачења о томе како су и на који начин формални и скривени курукулуми постојали у животу школе нити на који начин су ученици образовне садржаје користили у конструисању властитог националног идентитета.

Ауторка Радојевић (Radojević, 2017) истраживала је да ли уџбеници и научено у средњој музичкој школи доприносе свесном јачању националног идентитета ученика. Показало се да ученицима није најјаснија веза између онога што пише у уџбеницима и националног идентитета у контексту практичне везе, а још мање шта представља национални идентитет; већина ученика сматра да оно што је научено у школи јесте у функцији јачања њиховог националног идентитета и љубави према српском народу. Сходно томе, ауторка Радојевић (Radojević, 2017) упућује на ширу употребу метафоре као релевантне алатке у процесу коришћења уџбеника у сагледавању значаја очувања националног идентитета и јачања љубави према сопственом народу и држави.

Студије дизајниране да испитају како се развијају ставови деце према другим народима у оквирима различитих националних контекста (на пример, насилни сукоби у недавној прошлости или актуелни сукоби) потврдиле су повезаност националне идентификације и ставова деце према сопственој нацији и другим нацијама са свакодневним обрасцима дискурса и пракси у окружењима у којима деца живе (Barrett & Oppenheimer, 2011; Mertan, 2011). У етнички подељеним државама, попут Кипра, Босне и Херцеговине, Северне Ирске, образовни системи постају инструменти у изградњи националних идентитета за сваку етничку групу понаособ, а ученици се уче да схвате национални идентитет као непроменљив феномен, као заједничко сродство засновано на пореклу, крвној вези,

вери, језику, култури, навикама и обичајима (Mertan, 2011; Philippou & Klerides, 2010; Tormey, 2006). Упркос сличним резултатима истраживања, не постоји свеобухватан развојни модел који објашњава концептуални развој националног идентитета ученика који одрастају у стабилним политичким и националним окружењима наспрам окружења са нерешеним политичким и националним сукобима.

Резултати компаративне студије коју је спровела ауторка Кох (Koh, 2010) указују да ученици 4. и 5. разреда у Сингапуру говоре о националном идентитету у материјалном смислу, док ученици у Сједињеним Америчким Државама више изражавају апстрактније идеје о националном идентитету. Такође, утврђено је да ученици не прихватају пасивно друштвени и политички свет онаквим какав им се представља, већ се, уместо тога, боре са тензијама идентитета у мултикултурним друштвима. Резултати ове студије говоре о дискурзивности формирања националног идентитета и важној улози школе у овом процесу.

У квалитативној студији случаја о две мултикултурне државне школе – једне у Сједињеним Америчким Државама и друге у Костарики – Солано-Кампос (Solano-Campos, 2015) испитивао је разумевање ученика о формирању националног идентитета. Општи закључак овог истраживања је да ученичке концептуализације националног идентитета садрже различите типове наратива. Иако су ученици обе школе говорили о идејама грађанске националности, ученици у америчкој школи изразили су више космополитске идеје о националној идентификацији, а ученици у костариканској школи патриотску перспективу националног идентитета. Добијени резултати се доводе у везу са сазнањем да на изградњу националних идентификација не утичу само когнитивни елементи већ, пре свега, социокултурни и академски контекст у којем ученици живе и комуницирају.

Истраживања развојних психолога расветлила су многе аспекте у вези са развојним карактеристикама у формирању националног идентитета деце и младих. Деца и ученици развијају свој национални идентитет у складу са когнитивним способностима и социјализацијом у породичном и институционалном контексту (Barrett, 2007; Barrett, Lyons & Del Valle, 2004). Деца од пете године почињу да се категорису као припадници сопствене националне групе и да фаворизују своју националну групу (Barrett et al, 2004). Досадашње студије (Jahoda, 1963; Piaget & Veil, 1951; према: Barrett & Oppenheimer, 2011) сугеришу да географско знање о сопственој земљи деца почињу да стичу око пете године, док се географско знање о другим земљама стиче касније, најчешће око осме године. Такође, већ на предшколском узрасту деца показују ненаклоност према супарничкој нацији (Barrett et al, 2004). У фокусу студије Мертана (Mertan, 2011) питање је како деца развијају концепт националног идентитета и ставове према члановима унутар групе и ван групе, посебно у контексту нерешеног политичког и историјског миљеа Кипра. Истраживањем су обухваћени ученици узраста од шест до дванаест година у турско-кипарским школама. Добијени подаци указују на снажно фаворизовање у групи (сопствене националне групе) и негативност ван-групе (групе која се перципира као непријатељска). Слично томе, у оквиру једне компаративне студије, Барет и Дејвис (Barrett & Davis, 2008) утврдили су да адолесценти (узраста од дванаест до петнаест година) у шест земаља највећи број позитивних особина приписују сопственој нацији и да воле властити народ више од осталих националних група. Међутим, у истраживању Барета и сарадника (Barrett, Wilson & Lyons, 1999) утврђено је да на дечју процену националне групе не утиче присуство упоредног контекста ни то да ли је национална група упоређена са вољеном или ненаклоњеном националном групом. Издвојеност националног идентитета у односу на дру-

ге идентитете детета повећавала се с годинама пошто су млађа деца хомогеније и позитивније процењивала сопствену националну групу од старије деце. Са узрастом расте и степен идентификације са националном групом, повећава се и разумевање ученика о томе ко припада другим националним групама, а ученици су у стању да опишу карактеристике сопствене националне групе и других националних група, укључујући типичне физичке особине, навике у понашању, психолошке особине, политичка и верска уверења. Уверења, а тиме и стереотипи о другим националним групама потичу из различитих извора, а поједини аутори (Aronen, 2001; Qazi & Shah, 2019) сматрају да су школски програми и уџбеници из предмета од националног значаја основни разлози развоја националних стереотипа код ученика, јер често садрже етноцентричне предрасуде, при чему се сопствена нација представља у изразито позитивном светлу у поређењу са другим нацијама. У раној адолесценцији опада позитиван став према националној групи (према: Barrett et al., 2004) и адолесценти почињу да схватају да људи у свим националним групама имају и позитивне и негативне особине личности (Barrett & Davis, 2008). Деца и млађи ученици показују тенденцију да свој национални идентитет граде на основу експлицитних информација, попут места рођења, географског положаја, језика, док старији ученици и адолесценти могу да препознају имплицитније знакове националног идентитета, попут осећаја припадности и оданости нацији (Barrett, 2005).

Студија којом се испитује како млади у Србији – будући учитељи – виде повезаност националног идентитета и глобализације, показује да они немају јасно издиференциран однос према назначеној повезаности, те да истовремено испољавају и забринутост за национални идентитет, културу у савременом друштву (Vasiljević, Sudzilovski, 2017), чиме се додатно актуелизује тема нашег истраживања.

Методологија

Уважавајући теоријска полазишта, перципирајући значај националног идентитета ученика млађих разреда основне школе за властиту самоспознају и самоактуализацију, како на мапи локалног, регионалног, тако и на плану глобалног идентитета, детерминисан је циљ истраживања: *испитати у којој мери уџбеници о природи и друштву доприносе формирању и снажењу националног идентитета ученика млађих разреда основне школе*. Пошло се од следећих научноистраживачких задатака: 1) квантитативном анализом утврдити удео садржаја о националном идентитету у уџбеницима првог, другог, трећег и четвртог разреда основне школе; 2) квантитативном и квалитативном анализом испитати заступљеност и развојност различитих категорија националног идентитета у уџбеницима о природи и друштву млађих разреда основне школе.

Независну варијаблу представља базични садржај – основни текст лекције, док зависну варијаблу чини национални идентитет, односно категорије националног идентитета (*религија, обичај и традиција, национална осећања, језик, симболи и одележја, солидарност и заједничтво, културна баштина, важне личности, национални историјски дојмови, породица и категорија оштре информације*). У истраживању је примењен конструктивистички приступ, зато што ученици стварају властите моделе рецепције стварности, а од научноистраживачких метода – метода теоријске анализе и метода анализе садржаја. Јединице анализе су реченице основног текста уџбеника, класификоване у припадајуће категорије националног идентитета. У првој фази истраживања извршени су преглед и идентификација мерних јединица, њихова класификација, процентуално исказивање учешћа у укупном садржају, а другој фази квантитативна и квалитативна анализа селектованих садржаја.

Узорак истраживања чини укупно дваест уџбеника – по три за први и други раз-

ред (Свет око нас) и по три за трећи и четврти разред основне школе (Природа и друштво) из три најпродуктивније издавачке куће у школској 2020/21. години. Напомињемо, у фокусу истраживања нису издавачи, већ садржаји који се пласирају сходно прописаним садржајним оквирима актуелног наставног програма, али и садржајни концепти који су резултат ауторских слобода. Отуда је кључна јединица анализе текст, тачније јединични исказ аутора – реченица.

Резултати и дискусија

Први корак анализе садржаја подразумевао је груписање лекција у тематске целине, које је даље могуће у већој мери развојно компарирати са аспекта различитих разреда којима су уџбеници намењени. У ту сврху креиран је модел тематских концентричних кругова. У првом разреду издиференцирано је шест тема (Други и ја, Оријентација у времену, Култура живљења, Жива природа, Нежива природа и Материјали), у другом разреду седам (осим наведених, додата је тема Кретање), у трећем осам (нове тематске целине су Оријентација у простору и Географске одлике краја – уместо теме Други и ја), у четвртном разреду седам тема (Домовина Србија, Географске одлике, Сусрет са природом, Природне појаве, Сировина, енергија, производња и потрошња и Прошлост Србије).

Удео националних садржаја у уџбеницима о природи и друштву првој, другој, трећој и четвртој разреда основне школе. Анализа уџбеника Свет око нас првог разреда основне школе је показала да укупно учешће садржаја о националном идентитету, схваћеном у ширем смислу, у просеку износи 5,49% (Табела 1). Установљен је сличан распоред на ранг-листи заступљености различитих категорија националног идентитета у уџбеницима различитих издавача; у врху листе су садржаји из домена категорије Породица (њихово учешће у укупном садржају је 2,66%). Еви-

дентирани јединице анализе се односе на појмовно одређење породице у ужем и ширем смислу, породични дом и празнике; Солидарност и заједништво имају удео у укупном садржају 2,14%, претежно се односе на упућивање прихватање, толеранцију и разумевање других. Религијске теме (0,34%) идентификоване су у сва три уџбеника, и то у оквиру лекције Празници и обичаји. Односе се на помињање школске славе Светог Саве и Васкрса. У истој лекцији се налазе и садржаји о обичајима и традицији. Просечан удео садржајних јединица ове категорије је 0,17%. Тачније, обичаји и традиција су поменути у уџбенику само једног издавача.

У уџбеницима првог разреда нису идентификовани садржаји који буде национална осећања, што је недопустиво; нема историјских тема, нити информација о симболима и обележјима Републике Србије, нема ни помена о националној културној баштини, важним личностима, као и географским појмовима домовине, док су категорије Обичаји и традиција и Опште информације заступљене само у уџбенику једног издавача.

Показало се да теме Жива природа, Нежива природа, Материјали и Оријентација у времену немају садржајних елемента националног идентитета. Њихово учешће у анализираним садржајима најдоминантније је у оквиру теме Други и ја – 18% (на првом месту је категорија породица, следи солидарност и заједништво), потом Култура живљења – 3,33% (доминира категорија солидарност и заједништво).

Просечно учешће садржаја о националном идентитету у уџбеницима Свет око нас за други разред основне школе је нешто веће него у уџбеницима првог разреда и износи 6,37%. Сва три узоркована уџбеника на врху оскудне листе заступљености националних садржаја диференцирају солидарност и заједништво (2,39%), симболе и обележја РС (1,19%). Слично као и у првом разреду, солидарност и заједништво се нај-

чешће проналазе у лекцијама које се односе на школу, вршњачку групу, суграђане, комшије, права и обавезе којима се негује поштовање различитости. Међутим, нису забележени примери националног јединства и заједништва, било у матици, у региону, у дијаспори, било на релацији матица – регион – дијаспора.

Пошто програмски концепт Света око нас за други разред основне школе предвиђа обраду садржаја везаних за симболе наше домовине – грб, заставу и химну, онда је и разумљива позиционираност наведене категорије на ранг-листи заступљености националих садржаја. Међутим, и даље остаје нејасно како национална осећања немају веће учешће и не доводе се у везу (осим код једног издавача) са назначеном темом.

Религија је на трећем месту код два издавача уџбеника другог разреда, односно на четвртном месту само у једном уџбенику, који је особен и по томе што су опште информације на првом месту по заступљености у односу на друге категорије. Укупна заступљеност садржаја о православној вери је 0,03% у укупном уџбеничком садржају, углавном у оквиру лекције о празницима (државним, верским, породичним). Забележен је и интересантан пример, где се појашњава слава насеља (града и села). Просечан удео садржаја о породици је 0,43%, а о обичајима и традицији 0,73%. На зачељу листе је категорија географски појмови (0,17%), који се претежно односе на топониме Републике Србије.

Историјске теме, Језик, Културна баштина и Важне личности и даље нису у фокусу пажње аутора уџбеника.

Највећи просечан удео националих садржаја, слично налазима првог разреда, јесте у домену тема Други и ја (24,61%) и Култура живљења (20,68%), и то у оквиру категорије Солидарност и заједништво.

Једино у теми Кретање нису пронађени анализирани садржаји. Сличан налаз је евидентиран и у темама Оријентација у времену, Мате-

ријали, Жива природа, али само у два уџбеника. Аутори једног уџбеника су у овом погледу начинили искорак, што имплицира закључком да је могуће, захваљујући ауторској инвентивности, садржаје од националног значаја применити у свим тематским целинама.

Значајна дисперзија резултата истраживања забележена је у уџбеницима природе и друштва трећег разреда основне школе; удео националих садржаја у различитим уџбеницима креће се од 2,69%, преко 4,55%, до 15,21%. У односу на претходне разреде, запажена је тенденција благог раста просечног удела уџбеничког садржаја којима се подстиче и снажи национални идентитет (7,46%) ученика трећег разреда основне школе. Категорије су различито позициониране код уџбеника различитих издавача:

Ранг-листа 1. (први издавач): Опште информације (1,99%), Значајне личности (0,99%), Културна баштина (0,85%), Солидарност и заједништво (0,43%), Породица (0,14%) и Језик (0,14%);

Ранг-листа 2. (други издавач): Обичај и традиција (6,69%), Важне личности (3,35%), опште информације (2,13%), Географски појам и породица (1,01%), Солидарност и заједништво (0,71%);

Ранг-листа 3. (трећи издавач): Солидарност и заједништво (1,02%), Породица (0,84%), Опште информације (0,65%), Обичај и традиција (0,09%) и Језик (0,09%).

Категорије Национална осећања, Символи и обележја, Историјске теме нису пронађене у уџбеничким садржајима, док категорије Религија, Културна баштина и Географски појам су идентификоване само у једном уџбенику.

Када је реч о тематским садржајним целинама, аутори уџбеника трећег разреда не перципирају теме Кретање, Материјали и Нежива природа као потенцијалне садржајне ресурсе за развој националног идентитета; највећи удео у формирању националног идентитета имају теме Оријентација у времену – прошлост – 35,63% (доминира катего-

рија значајне личности), следи тема Култура живљења – 25,7% (солидарност и заједништво).

Тек у четвртном разреду ученици имају на располагању нешто више садржаја од националног значаја – њихов просечан удео у уџбеницима Природа и друштво износи значајнијих 38,67%, и то захваљујући историјским садржајима. Ученици се први пут суређу са историјским темама, тачније прошлости Србије, и то углавном на фактографски начин. У неколико лекција обухваћен је значајан историјски период од досељавања Словена на Балкан, првих српских држава, династије Немањић, турског освајања, Првог и Другог српског устанка, формирања Краљевине СХС, Првог и Другог светског рата, до формирања СФРЈ и СРЈ. И даље су емоционални елементи (национална осећања) запостављени у интерпретацији садржаја. У врху листе заступљености категорија националног идентитета свих издавача су историјске теме (16,10%), следе опште информације које се углавном односе на демографска обележја Републике Србије (старосна, образовна структура, миграције...), а потом и географски појмови (5,95%), што је и разумљиво сходно програмском концепту којим су обухваћене теме које се тичу географских од-

лика Србије (рељеф, планине, реке, језера, бање, клима, национални паркови...). На зачељу листе су Национална осећања (0,23%) и категорије Језик и Религија (по 0,17%). Све категорије националног идентитета, иако и даље недовољно, обухваћене су код сва три узоркована уџбеника, осим категорије Породица, која је забележена само код једног издавача.

Највише националних садржаја идентификовано је у оквиру теме Прошлост Србије (доминирају историјске теме у односу на друге категорије – 60,31%), следи тема Географске одлике (47,09%), Домовина Србија (опште информације – 22,91%). Садржајни контекст теме Природне појаве није детерминисан садржајима од националног значаја, међутим, преостале теме (Флора и фауна Србије, Сусрет са природом, Производња и потрошња) у мањој мери се тичу ових садржаја.

Резултати анализе о уделу националних садржаја у уџбеницима о природи и друштву првог, другог, трећег и четвртог разреда основне школе су поражавајући. Не охрабрује податак да у првом разреду износи свега 5,49%, у другом разреду 6,37%, трећем разреду 7,47% и у четвртном 38,67%.

Табела 1. Просечан удео националних садржаја у уџбеницима о природи и друштву.

Уџбеник/ Категорија националног идентитета	Први разред	Други разред	Трећи разред	Четврти разред
Религија	0,34%	0,73%	0,03%	0,17%
Обичаји/традиција	0,17%	0,73%	2,37%	3,42%
Национална осећања	0,00%	0,08%	0,00%	0,23%
Историјске теме	0,00%	0,00%	0,00%	16,10%
Језик	0,00%	0,00%	0,07%	0,18%
Симболи/обележја	0,00%	1,19%	0,00%	1,12%
Солидарност/заједништво	2,14%	2,39%	0,74%	0,99%
Опште информације	0,17%	0,64%	1,48%	7,82%
Културна баштина	0,00%	0,00%	0,21%	0,43%
Важне личности	0,00%	0,00%	1,41%	2,01%
Географски појам	0,00%	0,17%	0,35%	5,95%
Породица	2,66%	0,43%	0,77%	0,20%
УКУПНО	5,49%	6,37%	7,46%	38,67%

Теме које су се показале погодне за подстицање националног идентитета у првом и другом разреду су Други и ја, Култура живљења; у трећем разреду Оријентација у времену и Култура живљења, а у четвртном Прошлост Србије, Домовина Србија и Географске одлике Србије. Гледано у целини, у прва три разреда најчешће се негује Солидарност и заједништво, а у четвртном Историјске теме.

Заступљеност и развојност различитих категорија националног идентитета у уџбеницима о природи и друштву млађих разреда основне школе. Општа је оцена да је укупно учешће садржаја о националном идентитету, али и учешће појединачних категорија националног идентитета, недопустиво мало. Забрињавајуће је да се не уочава развојна линија снажења националног идентитета од првог до четвртог разреда основне школе. Осим тога, опадајући тренд имају категорије Религија и Породица, Солидарност и заједништво. Категорија Породица димензионирана је искључиво у номиналном домену, где аутори позивају на међусобно поштовање, уважавање и помоћ. Нису ни приближно довољно назначени улога и значај породице у подстицању, снажењу и неговању националног идентитета. Слично је и са категоријом Солидарност и заједништво. Евидентно је да је развој националних идентификација у опсегу изградње демократских вредности и одговорног односа према другима у мултикултуралном друштву и као такав има интеркултурални карактер (Solano-Campos, 2015). Остаје упитан домен интракултуралности, те, сходно томе, нема ни трагова потенцијалних етноцентричних предрасуда забележених у неким иностраним школским уџбеницима (Ahonen, 2001; Qazi & Shah, 2019).

Нејасно је зашто се ученици првог разреда, у елементарном смислу, не упознају са симболима своје домовине и због чега су изостали садржаји којима се подстичу национална осећања; због чега се ти садржаји обрађују тек у другом и

зашто се понављају у трећем разреду. Дакле, изостала је развојност појма у погледу редоследа, обима и дубине садржаја.

Стиче се утисак да аутори избегавају наглашавање емоционалног односа према националном идентитету, да љубав и развој позитивних осећања према домовини и властитом идентитету стављају у други план. У том смислу, национални идентитет није препознат као вишедимензионални конструкт, јер, поред когнитивних, недовољно укључују афективне компоненте (Barrett, 2005; Barrett & Davis, 2008).

Обичај и традиција постају нешто актуелнији у трећем разреду (од општих тема – традиција градитељства, уређења простора, до занимљивих примера једног издавача – националних јела, традиционалних дечјих игара). У четвртном разреду су само код једног издавача Обичаји и традиција предмет ауторске пажње, док се Култура живљења посматра кроз историјску призму (како се некада живело на простору наше земље од досељавања Словена, па све до Другог светског рата). Српско културно наслеђе има корпус интересантних обичаја, који би свакако могли бити део програмских садржаја млађих разреда основне школе (не нужно у оквиру лекција о празницима, што је најчешће случај у прва два разреда основне школе). Оправдање се не може потражити у чињеници да постоје изборни предмети који третирају ову проблематику, управо из разлога јер имају обележје изборности.

Културна баштина се углавном помиње у оквиру садржајних целина (лекција) везаних за: очување идентитета и културне баштине, династију Немањић и нешто мање у другим историјским темама.

Важне личности (српске историје, науке, културе и спорта) фактографски се наводе тек у уџбеницима трећег и четвртог разреда основне школе, претежно се везују за историјске теме, појашњавајући их лентама времена. Реч је о владарима, али и научницима (Никола Тесла, Ми-

лутин Миланковић, Михајло Пупин), спортиста (Ана Ивановић), писцима (Десанка Максимовић, Ј. Ј. Змај), просветитељима (Растко Немањић, Доситеј Обрадовић), реформаторима (Вук Караџић)... И овде се запажају значајне разлике код издавача у обухвату и димензионарању садржаја.

Показало се да историјске теме умногоме детермишу учешће других категорија националног идентитета (Важне личности, Обичај и традиција), а с обзиром на то да програмски концепт природе и друштва подразумева актуализовање историјских тема тек у четвртог разреда основне школе, делимично је и схватљива њихова закаснела реализација. Међутим, нужно се намећу питања: зашто се елементи националних историјских садржаја не укључују раније, због чега је огромно историјско раздобље од досељавања Словена до времена данашњег са мноштвом информација хронолошко-фактографског карактера (што се види и по броју укупно евидентираних јединица у домену теме Прошлост Србије у односу на остале теме) предвиђено за обраду на овај начин и искључиво у кратком временском периоду; да ли знања стечена на овај начин могу бити стваралачка и функционална у освешћивању националног идентитета или се претварају у своју супротност. Уочава се да је начело централних кругова најмање испоштовано у категорији историјских тема. Ово је прилика да подсетимо да су на раном узрасту пожељни други методски приступи, попут *историјских слика*, где акценат није на историјским чињеницама, већ емоционалном доживљају историјског догађаја. У савременијим методским околностима може се решити проблем боље и сврсисходније интеракције других категорија националног идентитета (Културне баштине, Обичаја и традиције, Националних осећања...), и то у ранијим разредима основне школе. Евидентирани су ретки примери којима се илуструју јунаштво, херојство и страдање народа: хајдука, устаничких вођа, али и отпора и жртвовања у одбрани

отаџбине (Карађорђе Петровић, мајор Гавриловић, стрељање Ђака у Крагујевцу...). Недостају занимљиве приче, предања, сведочења, анегдоте које ће децу заинтересовати за националну историју на другачији начин. И наша претпоставка је да су аутори, оптерећени концепцијским детерминантама историјских садржаја дефинисаног наставног програма, имали недовољан методички маневарски простор (Bandur, Blagdanić, 2014).

У категорију Географски појмови евидентирани су јединице анализе које се односе на топониме Републике Србије. Налази показују да нису обухваћене у уџбеницима првог разреда, мало их је у уџбеницима другог и трећег разреда, а нешто више у уџбеницима четвртог разреда основне школе. И овде се, с једне стране, може приговорити карактеру развојности појмова, поготово ако се има на уму да не постоји усаглашеност са програмским концептом Српског језика, који кроз правопис раније уводи топониме, али и информације о језику, особености ћириличног писма (ова категорија националног идентитета скоро да је у потпуности запостављена). С друге стране, налази нису у сагласју са резултатима иностраних студија које сугеришу увођење географских знања о сопственој земљи значајно раније (Jahoda, 1963; Piaget & Veil, 1951; према: Barrett & Oppenheimer, 2011).

На крају, Опште информације су једина категорија националног идентитета која је показала видљив раст, што је и разумљиво, уважавајући узраст ученика. Реч је о подацима који се крећу у дијапазону од информисања о називу наше домовине, територијалности, до чињеница о општим карактеристикама (геополитичке околности, национални паркови, флора и фауна Републике Србије) и демографским особеностима Републике Србије (становништво, одлике, миграције, права и дужности грађана РС).

Општа је оцена да се не може наћи оправдање ни за степен заступљености, ни диспер-

зију, ни континуитет, ни развојност појма национални идентитет у уџбеницима о природи и друштву на млађем школском узрасту. Јасно је да се појам националности у уџбеницима о природи и друштву третира као објективни показатељ припадности нацији (Barrett, 2005; Barrett & Davis, 2008), доминантно на когнитивном плану. У том смислу, национални идентитет као више-димензионални конструкт није препознат.

Закључак

Неговање и развој националног идентитета, уз међусобно поштовање културних разлика и специфичности, јесте императив савременог друштва. Однос према „сепству“ не искључује уважавање других и другачијих националних идентитета (Vasiljević, Sudznilovski, 2017) и мора бити јасно структуриран и кристализован у наставним плановима и програма, како обавезних, тако и изборних наставних предмета.

Јасно је да програмски оквири, али и природа садржаја умногоме детерминишу заступљеност и димензионираност националних садржаја. У том смислу, програмски концепт Света око нас и Природе и друштва је оскудан и више критичко и васпитно оријентисан, што је у складу са резултатима досадашњих истраживања (Raport, 2009). Налази нашег истраживања указују на минорну заступљеност националних садржаја, али и дисонантност у третирању и димензионирању појма националног идентитета у уџбеницима о природи и друштву млађих разреда основне школе. Ауторска слобода дозвољава, с једне стране, шире и свеобухватније трети-

рање интензитета и екстензитета појма национални идентитет, па и димензионирање националних садржаја у широком спектру тематских области; јасно се показало да је могуће, зависно од ауторске инвентивности, жеље и намере, садржаје националног значаја у већој или мањој мери инкорпорирати у свим тематским целинама. С друге стране, неадекватна, недовољна или површна конкретизација садржаја везаних за развој националног идентитета, овог и других наставних предмета, допушта ауторима уџбеника и њиховим издавачким кућама слободу и неретко волунтаризам, заснован на њиховим личним вредносним оријентацијама, што може бити веома штетно за васпитање младе личности, и то у време њеног најинтензивнијег развоја и друштвеног усмерења.

Пожељнија и снажнија спознаја, као и неговање националног идентитета морају бити у фокусу више кључних актера образовних политика (од креатора наставних планова и програма, аутора уџбеника, до организатора и извођача наставног рада), научне јавности, која назначени проблем мора даље актуализовати.

Наредна истраживања би ваљало усмерити на анализу и других уџбеника млађих разреда основне школе са становишта развојности, димензионираности и хоризонталне и вертикалне интегративности садржаја од националног значаја, али и испитивања (националних) вредносних оријентација, како наставника, учитеља, тако и студената, будућих учитеља, као доприноса матичних факултета неговању и снажењу националног идентитета.

Извори

- Blagdanić, S., Kovačević, Z. i Jović, S. (2018). *Svet oko nas 1, udžbenik za prvi razred osnovne škole*. Beograd: BIGZ školstvo.
- Blagdanić, S., Kovačević, Z. i Jović, S. (2019). *Svet oko nas 2, udžbenik za drugi razred osnovne škole*. Beograd: BIGZ školstvo.

- Blagdanić, S., Kovačević, Z., Jović, S. i Petrović, A. (2020). *Priroda i društvo 3, udžbenik za treći razred osnovne škole*. Beograd: BIGZ školstvo.
- Blagdanić, S., Kovačević, Z., Jović, S. i Tadić, M. (2020). *Priroda i društvo 4, udžbenik za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: BIGZ školstvo.
- Gavrić, Z. B., Milovanović, D. (2019). *Maša i Raša – Svet oko nas, udžbenik za prvi razred osnovne škole*. Beograd: Klett.
- Gavrić, Z. B., Milovanović, D. (2018). *Svet oko nas 2, udžbenik za drugi razred osnovne škole*. Beograd: Klett.
- Gavrić, Z. B., Pavlović, D. T. (2020). *Priroda i društvo 3, udžbenik za 3. razred osnovne škole*. Beograd: Klett.
- Gavrić, Z. B., Pavlović, D. T. (2020). *Priroda i društvo 4, udžbenik za 4. razred osnovne škole*. Beograd: Klett.
- Kandić, A., Subakov Simić, G., Vasić, Ž., Živković, D. i Matejić, I. (2019). *Priroda i društvo 4, udžbenik sa tematskim atlasom za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Novi Logos.
- Stokanović, Lj., Lukić, G. i Subakov Simić, G. (2018). *Svet oko nas 1, udžbenik za prvi razred osnovne škole*. Beograd: Novi Logos.
- Stokanović, Lj., Lukić, G. i Subakov Simić, G. (2019). *Svet oko nas 2, udžbenik za drugi razred osnovne škole*. Beograd: Novi Logos.
- Šikl Erski, A., Munitlak, M. (2020). *Priroda i društvo 3, udžbenik za treći razred osnovne škole*. Beograd: Novi Logos.

Литература

- Ahonen, S. (2001). Politics of identity through history curriculum: narratives of the past for social exclusion – or inclusion?. *Journal of Curriculum Studies*, 33 (2), 179–194. DOI: 10.1080/00220270010011202
- Ariely, G. (2019). The nexus between globalization and ethnic identity: A view from below. *Ethnicities*, 19 (5), 763–783.
- Barrett, M. (2005). National identities in children and young people. In: Ding, S. & Littleton, K. (Eds.). *Children's personal and social development* (181–220). Milton Keynes: The Open University/Blackwell.
- Barrett, M. (2007). *Children's knowledge, beliefs and feelings about nations and national groups*. New York, NY: Psychology Press.
- Barrett, M. & Davis, S. C. (2008). Applying social identity and self-categorization theories to children's racial, ethnic, national and state identifications and attitudes. In: Quintana, S. M. & McKown, C. (Eds.). *Handbook of race, racism and the developing child* (72–110). Hoboken, NJ: Wiley.
- Barrett, M. & Oppenheimer, L. (2011). Findings, theories and methods in the study of children's national identifications and national attitudes. *European Journal of Developmental Psychology*, 8 (1), 5–24. DOI: 10.1080/17405629.2010.533955
- Barrett, M., Lyons, E. & Del Valle, A. (2004). The development of national identity and social identity processes: Do social identity theory and self-categorization theory provide useful heuristic frameworks for developmental research? In: Bennett, M. & Sani, F. (Eds.). *The development of the social self* (159–188). Hove, UK: Psychology Press.

- Barrett, M., Wilson, H. & Lyons, E. (1999). *Self-Categorization Theory and the Development of National Identity in English*. Poster presented at the Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development, Albuquerque, New Mexico, USA, April 15th–18th, 1999.
- Bandur, V. R., Blagdanić, S. R. (2014). Odnos globalnih i nacionalnih istorijskih događaja i razvoj istorijskog mišljenja u nastavi prirode i društva. U: Milisavljević, V. (ur.). *Nauka i globalizacija: Zbornik radova sa Naučnog skupa* (809–820). Pale: Filozofski fakultet.
- Cvetković, V. N. (2002). Nacionalni identitet i re(konstrukcija) institucija u Srbiji (ideologije, obrazovanje, mediji). *Filozofija i društvo*, 19–20, 51–75.
- Čičak, A., Žuškić, A. (2013). Nacionalni identitet i njegova važnost tijekom ulaska u Europsku uniju. *Essehist*, 5 (5), 97–103. Posećeno 1. marta 2021. na www: <https://hrcak.srce.hr/184479>
- Dimitrijević, S. D. (2013). Protivrečnosti patriotskog vaspitanja u globalizujućem društvu. *Teme*, 37 (2), 555–565.
- Joebagio, H., Djono, D. & Sriyanto S. (2019). Discourses of National Identity in High School History Textbooks during the Indonesian Military Regime (1975–1998). *Journal of Critical Reviews*, 6 (4), 65–70.
- Kamenov, Ž., Jelić, M., Huić, A., Franceško, M. i Mihić, V. (2006). Odnos nacionalnog i europskog identiteta i stavova prema europskim integracijama građana Zagreba i Novog Sada. *Društvena istraživanja*, 15 (4–5), 867–890.
- Kello, K. (2016). Sensitive and controversial issues in the classroom: teaching history in a divided society. *Teachers and Teaching: theory and practice*, 22 (1), 35–53. DOI: 10.1080/13540602.2015.1023027
- Koh, S. S. (2010). *National Identity and Young Children: A Comparative Study of 4th and 5th Graders in Singapore and The United States* (doctoral dissertation). Michigan: University of Michigan.
- Köroğlu, Z. Ç. & Elban, M. (2020). National and Global Identity Perspectives of Textbooks: Towards a Sense of Global Identity. *Advances in Language and Literary Studies*, 11 (5), 55–65.
- Low-Bear, A. (2003). School history, national history and the issue of national identity. *International Journal of Historical Learning, Teaching and Research*, 3 (1), 9–14.
- Mertan, B. (2011). Children's perception of national identity and in-group/out-group attitudes: Turkish-Cypriot school children. *European Journal of Developmental Psychology*, 8 (1), 74–86.
- Mihić, V. (2009). Da li smo i mi Evropljani? Povezanost i korelati evropskog i nacionalnog identiteta. *Psihologija*, 42 (2), 203–220.
- Milošević Đorđević, J. (2005). Obeležja nacionalnog identiteta u Srbiji. *Nacionalni interes*, 1 (1), 173–194. DOI: 10.22182/ni.112005.8
- Milošević Đorđević, J. (2007). Primordialistic concept of national identity in Serbia. *Psihologija*, 40 (3), 385–397.
- Mitrović, M. (2002). Tradicionalni i moderni elementi srpskog identiteta. U: Mitrović, Lj. (ur.). *Kulturni i etnički identiteti u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana* (41–51). Niš: Filozofski fakultet.
- Philippou, S. & Klerides, E. (2010). On Continuity and Change in National Identity Construction: An Initial Note on Greek-Cypriot Education, 1960–2010. *The Cyprus Review*, 22 (2), 219–233.
- Pöllmann, A. (2008). National attachment among Berlin and London head teachers: the explanatory impact of national identity, national pride and supranational attachment. *Educational Studies*, 34 (1), 45–53. DOI: 10.1080/03055690701785277

- Qazi, M. H. & Shah, S. (2019). Discursive construction of Pakistan's national identity through curriculum textbook discourses in a Pakistani school in Dubai, the United Arab Emirates. *British Educational Research Journal*, 45 (2), 275–297. DOI: 10.1002/berj.3496
- Radojević, S. (2017). Metafore udžbenika u službi očuvanja nacionalnog identiteta. U: Stevanović, J., Pešikan, A. i Radulović, M. (ur.). *Zbornik rezimea* (55–56). XXII naučna konferencija *Uloga udžbenika u savremenom obrazovanju*, 15. 12. 2017. Beograd: Učiteljski fakultet.
- Rapoport, A. (2009). Patriotic education in Russia: Stylistic move or a sign of substantive counter-reform?. *Educational Forum*, 73 (2), 141–152.
- Sakač, M. D., Štrangarić, S. Z. i Marković, S. S. (2017). Searching for the Sense of National Identity in the Globalization Context – Example of Students in Croatia. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 47 (2), 263–281. DOI: 10.5937/zrffp47-13758
- Smit, A. D. (1991). *National identity*. London: Penguin Books.
- Smit, A. D. (1998). *National identity*. Beograd-Zemun: Biblioteka XX vek.
- Smith, T. W. & Kim, S. (2006). National pride in comparative perspective: 1995/96 and 2003/04. *International Journal of Public Opinion Research*, 18 (1), 127–136. DOI: 10.1093/ijpor/edk007
- Solano-Campos, A. (2015). Children's national identity in multicultural classrooms in Costa Rica and the United States. *Research in Comparative & International Education*, 10 (1) 71–94.
- Stoica, E. (2016). National identity as core concept for the European standardization procedure. *Procedia Economics and Finance*, 39, 458–468.
- Subotić, M. (2011). Srpski nacionalni identitet: Istorijski i savremeni izazovi. *Politička revija*, 29 (3), 1–34. DOI:10.22182/pr.2932011.1
- Syed, M. (2013). Identity exploration, identity confusion, and openness as predictors of multicultural ideology. *International Journal of Intercultural Relations*, 37 (4), 491–496.
- Tartakovsky, E. (2011). National Identity of High-School Adolescents in an Era of Socio Economic Change: Russia and Ukraine in the Post-Perestroika Period. *Journal of Youth Adolescence*, 40 (2), 231–244. DOI: 10.1007/s10964-010-9509-6
- Tormey, R. (2006). The construction of national identity through primary school history: the Irish case. *British Journal of Sociology of Education*, 27 (3), 311–324.
- Vasiljević, D., Sudzilovski, D. (2017). Globalizacija i nacionalni identitet. U: Šuvaković, U., Čolović, V. i Marković-Savić, O. (ur.). *Globalizacija i glocalizacija* (121–136). Kosovska Mitrovica - Beograd: Filozofski fakultet, Srpsko sociološko društvo, Institut za uporedno pravo i Institut za političke studije.
- Vasiljević, I. (2015). Vuk Karadžić, nacionalni identitet i savremeni problemi obrazovanja u Srbiji. *Nacionalni interes*, 23 (2), 9–30. DOI: 10.22182/ni.2322015.1

Summary

The paper presents the results of a research conducted with the aim of determining the contribution of Science and Social Studies textbooks in the formation and strengthening of the national identity of younger students in primary school. The theoretical part of the paper provides an overview of different conceptualizations of the concept of national identity, as well as an overview of the research on the role of program frameworks and educational content in the development of the national identity of children and young generation.

In accordance with different conceptualizations, national identity has been operationalized in 11 categories: religion, customs and traditions, national feelings, language, symbols and insignia, solidarity and togetherness, cultural heritage, important personalities, geographical concepts, family, and general information. The method of theoretical analysis and the method of content analysis were applied in the research. The units of analysis are the sentences of the basic text of the textbook. The research included the Science and Social Studies textbooks in the lower grades of primary school (N = 12). The results of the research indicate that textbooks insufficiently contribute to the formation and strengthening of the national identity of the younger school age students, in terms of all considered categories of national identity. The conducted analysis implies that it is possible and desirable to strengthen the contents of national significance and, to a greater or lesser extent, incorporate them in all thematic units, which would significantly increase the overall share of the contents on national identity.

Keywords: *national identity, textbooks, Science and Social Studies textbooks, globalization, younger school age students.*